

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΤΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΑ ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΦΙΛΟΛ. ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ

ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΑΝΔΡΕΟΥ Ν. ΣΚΙΑ

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΕΚ ΤΟΥ ΕΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΡΑΦΤΑΝΗ-ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1910

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ
ΤΗΣ
ΠΕΡΙ ΤΑ ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΦΙΛΟΛ. ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ
ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΑΝΔΡΕΟΥ Ν. ΣΚΙΑ

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΕΚ ΤΟΥ ΕΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΡΑΦΤΑΝΗ-ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
1910

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ

ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΑΝΔΡΕΟΥ Ν. ΣΚΙΑ ⁽¹⁾

Φίλοι όμιληται

Πρὸ δέκα ἐννέα ἤδη ἐτῶν, ὅτε κατὰ πρῶτον ἐδίδαξα ὡς ὑφηγητῆς ἀπὸ τῆς πανεπιστημιακῆς καθέδρας, προσεπάθησα νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα λογοτεχνήματα εἶνε τὸ κάλλιστον ἅμα καὶ ἐπωφελέστατον παιδευτικὸν μέσον ὃχι μόνον δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ δι' ἅπαντας τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, διότι οὐδεμία ἄλλη γλῶσσα οὐδὲ λογοτεχνία, οὔτε ἀρχαία, οὔτε νεωτέρα, παρέχει ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς τοσαῦτα ὁμοῦ παιδευτικὰ στοιχεῖα, οὐδ' ὑπάρχει τις ἄλλη τοσοῦτον ἀπηλλαγμένη ἐλλείψεων καὶ ἐλαττωμάτων, ὡς ἡ Ἑλληνική ⁽²⁾.

Ἦδη ἡ εὐμενὴς ψῆφος τῆς Σεβαστῆς Κυβερνήσεως ἐφαρμοζούσης ἐξαιρετικὸν νόμον καὶ ἡ συγκατάθεσις τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως μοι ἀνέθηκεν ὁριστικῶς τὴν ἐξαιρετὸς τιμητικὴν, εἰς ἐμὲ δὲ ἰδίως καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τιμὴν προσφιλεστέραν ἐντολὴν τοῦ νὰ διδάσκω τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ὡς τακτικὸς καθηγητῆς ἀπὸ τῆς σεμνῆς ταύτης ἐπι-

⁽¹⁾ Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 1ῃ Νοεμβρίου 1910.

⁽²⁾ Ὁ κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν παραδόσεων μου ὡς ὑφηγητοῦ ἀπαγγελθεὶς λόγος περὶ τῆς σημασίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς ὄργανον καθολικῆς παιδείσεως ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ΙΕ' τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος Παρνασσοῦ, ἀνατυπωθεὶς καὶ ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ ἐν ἔτει 1892.

στημονικῆς καθέδρας, ἐν ᾗ πρὸ ἐμοῦ παρὰ τὴν δυσμένειαν τῶν καιρῶν ὄχι ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ διαλάμπαντες. Ἐπὶ τούτῳ ἐκφράζων ἐνθερμοτάτας εὐχαριστίας πρὸς τοὺς παρασχόντας μοι τὴν τιμὴν ἅμα καὶ ἡδονὴν ταύτην, ἥς ἡ ἐπιτυχία ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου εἶχεν ἀποτελέσει τὸν κυριώτατον τοῦ βίου μου σκοπόν, ἀσμένως σπεύδω κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην περίστασιν ἐνώπιον τοῦ ἀνωτάτου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἄρχοντος, τῶν παρισταμένων πανεπιστημιακῶν λειτουργῶν καὶ παντὸς τοῦ παρόντος σεμινοῦ ὁμίλου νὰ παράσχω πανδήμως τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι καθ' ἅπαν τὸ στάδιον τῆς μελλούσης μου καθηγεσίας διαρκῶς καὶ πάσῃ δυνάμει θὰ προσπαθήσω νὰ συντελέσω τὸ κατ' ἐμαυτόν, ὥστε τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα νὰ μὴ εἶνε μόνον δυνάμει τὸ ἄριστον τῶν παιδευμάτων τῆς νεολαίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναδειχθῶσι τοιαῦτα καὶ ἔργῳ. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου τούτου σκοποῦ δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ καταδεικνύεται δι' οἷωνδήποτε ἐπιχειρημάτων ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία καὶ ἡ μεγάλη παιδευτικὴ δύναμις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πρὸ παντὸς νὰ ὑπάρχωσι καὶ διδάσκαλοι τούτων ἱκανοὶ νὰ ἀναδείξωσι τοὺς μαθητὰς αὐτῶν ὑπερέχοντας κατὰ τε τὴν εὐγένειαν τοῦ ἥθους καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λογικοῦ ὑπὲρ τοὺς μὴ διδαχθέντας ἢ πλημμελῶς διδαχθέντας τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Ἡ ἐκτίμησις λοιπὸν τῆς παιδευτικῆς ἀξίας τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς ἐπισταμένης ἐξετάσεως τοῦ πραγματικοῦ αὐτῶν ποιοῦ, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν καρπῶν τῆς διδασκαλίας τῶν διδασκόντων αὐτὰ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς ἐγκυκλίου παιδεύσεως· καὶ ὅσοι δὲ καταπολεμοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ζητοῦσι νὰ ὑποβιβάσωσιν αὐτήν, πράττουσι τοῦτο ὄχι μετὰ κρίσεως συναγομένης ἐξ ἐπισταμένης μελέτης τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ πεποιθήσεως ἐσχηματισμένης ἐκ τῶν τυχαίων ἐντυπώσεων καὶ παρατηρήσεων τῆς ἐκ τῶν σχολείων πείρας. Ἀλλ' ἵνα οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐγκυκλίου παιδεύσεως δυνηθῶσι νὰ καταδείξωσι διὰ τῶν καρπῶν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν τὴν ὑπεροχὴν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ μεταχειρίζονται τὴν προσήκουσαν παιδαγωγικὴν μέθοδον, οὐδὲ νὰ ἐργάζονται μετὰ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πρὸ παντὸς νὰ ἔχωσιν αὐτοὶ οἱ διδάσκαλοι ὀρθὴν καὶ πλήρη καὶ τελείαν γνῶσιν τῆς περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ὥστε νὰ δύνανται καὶ νὰ ἐξευρίσκωσιν εὐκόλως ἐκ τοῦ ὅλου

θησαυροῦ τῶν φιλολογικῶν αὐτῶν γνώσεων τὰ πρὸς τὴν μόρφωσιν τῆς νεολαίας συντελεστικώτατα διδάγματα καὶ νὰ ἐπεξεργάζωνται ταῦτα προσηκόντως συντονίζοντες αὐτὰ εὐαρμόστως πρὸς τὸν διανοητικὸν ὄριζοντα τῶν μαθητῶν.

Τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτην μόρφωσιν τῶν μελλόντων νὰ διδάσκωσιν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς ἐγκυκλίου παιδείας φιλόλογον ἔχει ὡς πρῶτιστον καὶ σπουδαιότατον ἔργον ἢ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διδασκαλία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὥστε ἵνα ἀναπτυχθῇ καὶ διαδοθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ προσηκόντως ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία, ἀπαιτεῖται πρῶτιστα νὰ διδάσκεται ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία κατὰ τρόπον ὅσον ἔνεστι τέλειον ἀνταξίως τῶν χρόνων, ἐν οἷς ζῶμεν, καὶ ἀναλόγως πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς τελειότητος, μεθ' ἧς διδάσκονται σήμερον οἱ λοιπαὶ ἐπιστήμαι. Ἀφοῦ δὲ ἡ τοιαύτη ἐπιστημονικὴ διδασκαλία μέλλει νὰ ἀποτελῇ εἰς τὸ ἐξῆς τὴν κυριωτάτην τῶν ἀσχολιῶν μου, νομίζω εὐκαιρον κατὰ τὴν ἐναρκτήριον ταύτην παράδοσιν νὰ ἐκθέσω πρὸς ὑμᾶς, τίς εἶνε ἡ παροῦσα κατὰστασις τῆς περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα φιλολογικῆς ἐπιστήμης κατ' ἀντιπαραβολὴν πρὸς τὰς παλαιότερας χρονικὰς περιόδους, καὶ πῶς πρέπει νὰ γίνεται ἰδίᾳ παρ' ἡμῖν ἢ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διδασκαλία τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἵνα ἀποβαίῃ τελεσφορωτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα, οὕτω δὲ νὰ ὑποδείξω καὶ τὸν κανόνα, ὃν θὰ προσπαθῇσω νὰ ἀκολουθῶ.

Ὁ ὀλέθριος βαρβαρικὸς χεῖμαρρος ὁ κατακλύσας τὸν ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον πολιτισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος δὲν παρέσυρεν εἰς τὴν ἀπώλειαν μόνον λογοτεχνικὰ συγγράμματα καὶ καλλιτεχνικὰ μνημεῖα, ἅτινα ἔμελλον νὰ γίνωνται ὑπόθεσις ἐπιστημονικῆς μελέτης, ἀλλὰ προσέτι καὶ κολοσιαῖον ἀληθῶς ὄγκον ἐπιστημονικῆς φιλολογικῆς ἐργασίας συντελεσθείσης μετὰ ἀκριβοῦς καὶ κατὰ τὸ τότε ἐφικτὸν τελείας μεθόδου καὶ ἅμα μετὰ φιλοπονίας ἀληθῶς καταπληκτικῆς. Διὰ τοῦτο ἡ νεωτέρα φιλολογικὴ ἐπιστήμη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὄχι μόνον δὲν κατώρθωσε νὰ ὑπερακοντίσῃ τὸ ἔργον τῶν ἀρχαίων φιλόλογων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ὑπελείπετο ἐκείνων κατὰ πολὺ· καὶ μετέπειτα δὲ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα καὶ μέχρι τῆς σήμερον μέρος τι μόνον τῶν φιλόλογων ὑπερέβη τὰ τέρματα τῆς ἐπιστημονικῆς σταδιοδρομίας τῶν ἀρχαίων ὁμοτέχνων

αὐτῶν, πλεῖστοι δέ, καὶ δὴ ὅχι οἱ τυχόντες, μόλις ἠδυνήθησαν νὰ προσεγγίσωσι τὰ τέρματα ἐκεῖνα.

Ὁρμηθέντες οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς μελέτης τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου αὐτῶν κατὰ τοὺς Πεισιστρατεῖους χρόνους, ἐδημιούργησαν ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος μέγα μέρος τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν, ἥτοι γλωσσολογίαν, κριτικὴν τῆς παραδόσεως τῶν κειμένων, καλλολογικὴν κριτικὴν, ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, θεωρίαν τῶν μουσικῶν τεχνῶν, φιλολογικὴν χρονολογίαν, ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀρχαιολογίαν. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου συστηματοποιήσαντες τὰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰδικὴν ἐπιστήμην ἐξ αὐτῶν μορφώσαντες ἀνέπτυξαν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Α' αἰῶνος μ. Χ. καὶ πάντας τοὺς ὑπολοίπους κλάδους τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, πλὴν μόνης τῆς νομισματολογίας· καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν ἐγκυκλοπαιδείαν τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν, ἣν οἱ νεώτεροι χρόνοι μόλις κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα κατήρτισαν, φαίνεται ὅτι εἶχε συστηματοποιήσει ἤδη κατὰ τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα ὁ Περγαμηνὸς γραμματικὸς Τήλεφος, συγγράψας κατὰ Σουῖδαν περὶ τοῦ πόσα χρὴ εἶδέναι τὸν γραμματικόν. Ἡ φιλολογικὴ ἐργασία τῶν ἀρχαίων δὲν εἶνε ἀπηλλαγμένη ἀτελειῶν καὶ πλανῶν, ὥς εἶνε πάντα τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλ' ὅμως καὶ παρὰ ταύτας οὐδεὶς τῆς φιλολογίας μύστης μελετῶν τὰς ἐργασίας ἐκείνων δύναται νὰ μὴ θαυμάσῃ τὴν μεγαλοπραγμοσύνην αὐτῶν, τὸν εἰλικρινῆ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἔρωτα, τὴν διαύγειαν τῆς κρίσεως, τὸ πολυμερὲς τῆς μαθήσεως, τὴν καταπληκτικὴν φιλοποιίαν πολλῶν, τὴν πρωτοτυπίαν καὶ παραγωγικότητα τῶν πλείστων. Αὐτὴ ἡ ἔνεκα τῆς ἀμελείας τῆς σπουδῆς ξένων γλωσσῶν καὶ ἀφανῶν διαλέκτων ἀτελέστατα σχετικῶς ἀναπτυχθεῖσα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γλωσσολογία δὲν ὑστερεῖ τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης οὔτε κατὰ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιβολῆς οὔτε κατὰ τὴν ὀξυδέρκειαν τῆς παρατηρήσεως. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς διέγνωσαν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι ἡ γλῶσσα οὐδὲν ἄλλο εἶνε εἰμὴ ἐξωτερικὴ ἔκφρασις ἐσωτερικῆς ψυχικῆς λειτουργίας καὶ ἐτράπησαν εἰς ἀναζήτησιν τῆς σχέσεως τῆς ἐκφράσεως πρὸς τὴν νόησιν, ἡ δὲ μεγάλη τοῦ Πλάτωνος διάνοια συνέλαβε καὶ αὐτὸ τὸ παρατολμότατον σχέδιον καθολικῆς θεωρίας περὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν· «ὄνόματος ὀρθότητα εἶναι ἐκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκυῖαν, καὶ οὐ

τοῦτο εἶναι ὄνομα, ὃ ἂν τινες ξυνθέμενοι καλεῖν καλῶσι, τῆς αὐτῶν φωνῆς μόριον ἐπιφθεγγόμενοι, ἀλλὰ ὁρθότητά τινα τῶν ὀνομάτων πεφυκέναι καὶ "Ἑλλησι καὶ βαρβάροις τὴν αὐτὴν ἅπασιν ⁽¹⁾".

Καὶ ἀπέτυχε μὲν ὁ μεγαλοφυῆς ἀνὴρ παραχθὲς ἐκ τῶν γενικωτέρων θεωριῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ συστήματος, καὶ παθὼν τοῦ Ἰκάρου τὸ πάθημα ἐξέπεσεν εἰς αὐτόχρημα νηπιώδη ἐτυμολογικὰ αὐτοσχεδιάσματα, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ ταύτῃ εἶνε ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστοι αἱ ἐμβριθέσταται φυσιολογικαὶ παρατηρήσεις αὐτοῦ περὶ τῆς φύσεως τῶν φθόγγων τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς καὶ ἡ ὁρθὴ διάγνωσις τῆς ὀνοματοποιΐας. Τὴν γλωσσολογικὴν ὁμῶς ταύτην ἀποτυχίαν τοῦ Πλάτωνος ἀντισταθμίζει ἡ σπουδαιοτάτη αὐτοῦ ἀνακάλυψις τῆς διακρίσεως τῶν κυριωτέρων μερῶν τοῦ λόγου, ἥτοι ὀνόματος καὶ ῥήματος, καὶ τῶν χρόνων τοῦ ῥήματος. Σημειωτέον δ' ὅτι κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ φυσιολογικὴ μελέτη τῶν φθόγγων μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν φιλολόγων πρὸς ἐξήγησιν γραμματικῶν φαινομένων, αὐτοὶ δ' οἱ κλείσαντες τὴν Γερμανίαν μεγάλοι γραμματικοὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἠμέλησαν αὐτὴν τελείως, καίτοι ἐπὶ αἰῶνας ὅλους πρὸ αὐτῶν εἶχον λίαν εὐδοκίμως ἐξερευνήσει τὴν φυσιολογίαν τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς πολλοὶ διδάσκαλοι κωφαλάλων καὶ ἱεραπόστολοι μελετῶντες γλώσσας ἀγρίων λαῶν καὶ φυσιολόγοι. Ἡ μέθοδος, δι' ἧς ὁ Πλάτων ἀπεπειράθη νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν φθογγολογικὴν κατασκευὴν τῶν λέξεων καὶ νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἐτυμολογίαν αὐτῶν ἦτο ὅλως ἀνεπαρκής, ἀπέκειτο δὲ εἰς τὴν γλωσσολογίαν τῶν νεωτέρων χρόνων, τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἀναπτυχθεῖσαν, νὰ ἀνεύρῃ τὴν ὁρθὴν μέθοδον καὶ νὰ ὑπαγάγῃ τὰ ποικίλα φαινόμενα τῶν γλωσσικῶν ἀλλοιώσεων εἰς ἐπιστημονικὴν ἐρμηνείαν. Ἄλλοι ὁμῶς ἐκ τῶν ἀρχαίων μὴ ζητοῦντες νὰ ἀναλύσωσι τὰς λέξεις, ἀρκούμενοι δὲ εἰς ἀπλὴν περιγραφὴν καὶ ταξινόμησιν τῶν ὁμοίων καὶ ἀναλόγων γλωσσικῶν φαινομένων καὶ ζητήσαντες νὰ ἐξακριβώσωσι τὴν λειτουργίαν, ἣν πληροῦσιν αἱ λέξεις ἐν τῷ λόγῳ, ὑπῆρξαν ἀσυγκρίτως εὐτυχέστεροι, κατορθώσαντες νὰ διακρίνωσι πάντα τὰ μέρη τοῦ λόγου, νὰ ὑπαγάγωσι τοὺς ποικίλους αὐτῶν τύπους εἰς γενικωτέρας κατηγορίας καὶ νὰ κα-

(1) Πλάτ. Κρατύλ. 21.

ταρτίσωσιν ἀληθῶς ἐπιστημονικὸν σύστημα συντάξεως. Ἐκτοτε ἐπὶ χίλια ἐπτακόσια περίπου ἔτη, μέχρις οὗ ἀνεφάνη ἡ νεωτέρα γλωσσολογία, ἡ γραμματικὴ ἠκολούθησε τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς μέθοδον, ἣν εἶχον ὀρίσει οἱ ἀρχαῖοι, καὶ σήμερον δὲ τὰ γραμματικὰ συγγράμματα τῆς τε Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἄλλων γλωσσῶν, ὅσα ἀρκοῦνται εἰς ἀπλὴν περιγραφὴν καὶ ταξινομήσιν τῶν γλωσσικῶν φαινομένων, διατηροῦσιν εἰσέτι τὸ αὐτὸ σύστημα, μὴ ἀπομακρυνόμενα τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν εἰμὴ σπανίως καὶ ὅχι πολὺ.

Ἄλλας ὅμως φιλολογικὰς ἐπιστήμας ἀνέπτυξαν οἱ ἀρχαῖοι πολὺ τελειότερον τῆς γλωσσικῆς, ἰδίως δὲ τὴν ἐρμηνευτικὴν καὶ κριτικὴν καὶ ἔτι μᾶλλον τὴν περὶ τῶν μουσικῶν τεχνῶν θεωρίαν. Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστάρχου τεθειμένα ἐρμηνευτικὰ ἀξιώματα, καθ' ἃ Ὁμηρον ἔξ Ὁμήρου δεῖ σαφηνίζειν, αὐτὸν ἐξηγούμενον ἑαυτὸν καὶ προσέτι τὸ τὰ φραζόμενα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μυθικῶς ἐνδέχεσθαι κατὰ τὴν ποιητικὴν ἐξουσίαν, μηδὲν ἔξω τῶν φραζομένων περιεργαζομένους, ἀποτελοῦσι καὶ μέλλουσι διὰ παντὸς νὰ ἀποτελῶσι τὰς πρωτίστας καὶ ἀσφαλεστάτας ἀρχὰς πάσης ἐρμηνευτικῆς καὶ κριτικῆς ἐργασίας. Τὴν δ' ὀρθὴν μέθοδον τῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ κριτικῆς ὅχι μόνον καθώρισαν θεωρητικῶς, ἀλλὰ καὶ ἐφήρμοσαν θαυμασίως οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, διὰ τοῦτο δ' ὁσάκις συμβῇ νὰ ἀνακαλυφθῇ σήμερον λείψανόν τι τῆς ἐργασίας ἐκείνων, ὥς ὅτε πρὸ 122 ἐτῶν ἐφανερώθησαν τὰ περίφημα Βενετικὰ εἰς τὸν Ὁμηρον σχόλια, εὐθὺς καταφαίνεται πόσον ἀτελεῖς καὶ πολλάκις πεπλανημέναι ἦσαν αἱ τέως ἐπικρατοῦσαι δοξασαί τῶν νεωτέρων ἐπιστημόνων. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀξιοθαύμαστον, ἰσάξιον δ' ἀληθῶς τῶν τελειοτάτων ἐπιστημονικῶν ἔργων τῶν σημερινῶν χρόνων, καταφαίνεται, καίπερ ἐν μικροῖς λειψάνοις διασωθέν, τὸ σύστημα ἐπιστημονικῆς θεωρίας τῶν μουσικῶν τεχνῶν τῶν ἀρχαίων, ὅπερ κατήρτισεν ὁ ἀντάξιός τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους μαθητῆς Ἀριστόξενος ὁ Ταραντῖνος, ὅστις οὐδαμῶς ἀρκοῦμενος εἰς τὴν ἀπλὴν περιγραφὴν τῶν μέτρων καὶ τῶν μουσικῶν ῥυθμῶν, συνέδεσε πάσας τὰς μουσικὰς τέχνας ὁμοῦ εἰς γενικὴν ῥυθμικὴν θεωρίαν καὶ καθώρισε τὴν μαθηματικὴν ὑπόστασιν τοῦ ῥυθμοῦ. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν προειρημένων τρανὰ μαρτύρια τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τῆς φιλολογίας τῶν ἀρχαίων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα οὐκ ὀλίγα, ἐλέγχοντα καὶ ὀξύτητα παρατηρήσεως

καὶ εὐρύτητα γνώσεως καὶ διαύγειαν κρίσεως, ἀρκεῖ δὲ νὰ μνημονεύσω τὴν Ποιητικὴν καὶ τὴν Ρητορικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ περὶ ἑρμηνείας συγγραμμάτιον τοῦ Δημητρίου καὶ τὰς ἀριστοτεχνικὰς περιγραφὰς καλλιτεχνικῶν ἔργων τοῦ Λουκιανοῦ, ἵνα μηδεὶς ἀμφισβητήσῃ τοῦτο.

Δυστυχῶς τὸ μέγιστον μέρος τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας τῶν ἀρχαίων ἀπωλέσθη ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις τῆς παρακμῆς καὶ τῆς ἐκβαρβαρώσεως, ἡ δὲ νεωτέρα ἐπιστήμη ἠναγκάσθη νὰ δημιουργήσῃ ἐξ ὑπαρχῆς νέον σύστημα φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἐκ τῶν ὀλίγων διασωθέντων λειψάνων τῆς ἐργασίας ἐκείνων. Ἐν τοῖς μεταγενεστοτέροις χρόνοις ἀπεναρκώθη ὁ ἐμπυχῶν πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν ἔρως τῆς ἀληθείας καὶ ἐκορέσθη ἡ φιλόσοφος περιέργεια, ἐπεκράτησε δὲ σωματικὴ τε καὶ πνευματικὴ ὀκνηρία καὶ ἀδράνεια καὶ ἀφιλοτιμία. Οἱ σήμερον ζητοῦντες νὰ περιορισθῇ ἡ ἐκπαίδευσις εἰς μόνα τὰ χρήσιμα καὶ πρακτικά, ἀποφεύγουσα τὰ μὴ παρέχοντα ἄμεσον καὶ αἰσθητὴν ὠφέλειαν, εἰάν θελήσωσι νὰ μελετήσωσι καλῶς τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων, θὰ μάθωσιν εὐκόλως ἐξ αὐτῆς ὅτι αἱ θεωρίαι αὐτῶν ἐφηρμόσθησαν τότε πληρέστατα καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἐφαρμογῆς ὑπῆρξεν ἡ βαθμηδὸν προϊοῦσα γενικὴ τῶν χαρακτήρων ἐκφάνεισις, ἣτις ἐπήγαγε τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, τὴν ἀβελτερίαν καὶ τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ἀντὶ τῆς ἐπιπόνου ἀναζητήσεως τῆς ἀληθείας ἐθεωρήθη πρακτικώτερον ἢ ἄνευ ἐλέγχου καὶ ἐπεξεργασίας χρησιμοποίησις τῶν ὑπαρχόντων παλαιότερων ἔργων, καὶ ἐπειδὴ ταῦτα ἦσαν πολλὰ καὶ συχνάκις ἀσύμφωνα πρὸς ἄλληλα, ἐνομίσθη ἀρκετὸν νὰ ἀκολουθῇ τις μόνον τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν παλαιότερων σοφῶν. «Μᾶλλον πειστέον Ἀριστάρχῳ ἢ τῷ Ἑρμαππία, εἰ καὶ δοκεῖ ἀληθεύειν», λέγει εἰς τῶν σχολιαστῶν τοῦ Ὀμήρου. Ἡ νωθρότης αὕτη τῆς σκέψεως καὶ ἡ ὀκνηρία τῆς ζητήσεως ἤγαγον βαθμηδὸν εἰς ἄκριτον καὶ ἐνίοτε αὐτὸ τοῦτο τυφλὴν εὐπιστίαν, ὥστε ὅχι μόνον τῶν ὁπωσδήποτε ἀξιοπίστων συγγραφέων αἱ γνώμαι ἐγίνοντο ἀνεξετάστως δεκταί, ἀλλὰ συχνάκις καὶ ἐν γένει παντὸς παλαιότερου, καίπερ ἐνίοτε ἀναξίου πάσης πίστεως. Αὐξανομένης δὲ βαθμηδὸν τῆς ἀκρισίας ἐπλεόνασαν αἱ πλάναι καὶ αἱ προλήψεις, εἰσέβαλε δ' ἀκατασχέτως ἡ δεισιδαιμονία καὶ ἡ ἀμάθεια. Τὴν ἠθικὴν ταύτην παρακμὴν ἐπηκολούθησεν, ὡς εἰκός, καὶ ἡ ὕλική παρακμὴ, ὥστε

ἡ συντήρησις τῆς εἰσέτι πλουσίας πνευματικῆς κληρονομίας τῶν προγενεστέρων ἐθεωρήθη ἔργον βαρὺ καὶ ὑπέρτερον τῶν τε δυνάμεων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἀναγκῶν τῶν συγχρόνων. Ὅθεν οἱ ἄνθρωποι ὀλιγαρχέστεροι ἐκάστοτε καὶ βαθμηδὸν γινόμενοι, ἀντὶ τὰ διατηρῶσι πολλὰ βιβλία, ἐθεώρησαν πρακτικώτερον τὰ καταρτίζωσιν ἀνθολόγια καὶ ἐπιτομὰς καὶ περιλήψεις ἐκ τούτων περιεχούσας μόνον ὅσα αὐτοὶ ἐνόμιζον χρήσιμα, ἐγκατέλιπον δὲ εἰς ἀπώλειαν τὰ ἀρχέτυπα. Ἀλλὰ καὶ αἱ πρῶται ἐπιτομαὶ ἐκρίνοντο πολλάκις ὑπέρτεραι τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν συγχρόνων, διὸ συνετάσσοντο τῶν ἐπιτομῶν δεύτεραι ἐπιτομαὶ καὶ ἐκ τῶν δευτέρων τρίται καὶ τέταρται, τὰ δὲ παλαιότερα καὶ δοκιμώτερα συγγράμματα, λογοτεχνικά τε καὶ ἐπιστημονικά, ἐγκαταλείπομενα ἐξηφανίζοντο κατὰ μυριάδας. Ἡ δὲ σύνταξις τῶν ἐπιτομῶν τῶν παλαιότερων συγγραμμάτων δὲν ἐγένετο μετὰ τινος φροντίδος καὶ σκέψεως, ἀλλ' εἰκῇ καὶ ἀκρίτως καὶ αὐτοσχεδίως, ἀναμιγνύμεναι δὲ καὶ μετὰ μεταγενεστέρων ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων συντεταγμένων προσθηκῶν κατήντησαν ὅλως ἀκατάστατα καὶ συγκεχυμένα συμπιλήματα, συχνάκις βρύοντα παντοίων μωρολογημάτων. Αὐτοὶ οἱ ἄριστοι τῶν Βυζαντινῶν φιλολόγων, οἱ τὰ μάλιστα συντελέσαντες εἰς διάσωσιν τῶν ὑπολειφθέντων ἔργων τῆς ἀρχαιότητος καὶ διὰ τοῦτο πολλῆς εὐγνωμοσύνης ἄξιοι, ὥς ὁ Φώτιος καὶ ὁ Εὐστάθιος, οὐδὲν ἄλλο εἶνε καὶ αὐτοὶ εἰμὴ συμπιληταί. Ἄλλων δὲ τὰ ἔργα εἶνε τοσοῦτον ἀκατάστατα, ἄκριτα καὶ ἀβέβητα, ὥστε ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς ἀθλίως ἐκ παντοίου ὑλικοῦ ἐκτισμένους τοίχους Βυζαντινῶν τινων οἰκοδομημάτων, ἐν οἷς εὗρονται φύρδην μίγδην συμπεπηγμένα μετὰ εὐτελοῦς ὑλικοῦ καὶ συντρίμματα καλλιτέχνων ἔργων τῆς ἀρχαιότητος. Εἷς τῶν τοιούτων συμπιλητῶν εἶνε ὁ Σουΐδας, περὶ οὗ προσφυῶς εἶπέ τις τῶν νεωτέρων φιλολόγων ὅτι εἶνε χρυσόμαλλον πρόβατον, ἀλλὰ πρόβατον πάντοτε. Εὐτυχῶς κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἤρχισε τὰ ἀνανήφη ἀποτινάσσειν τὴν μακροχρόνιον αὐτοῦ νάρκην, τότε δ' ἀνεφάνησαν καὶ φιλόλογοι ἄξιοι πάσης ἐκτιμήσεως, ἐκ δὲ τούτων πολλοὶ φεύγοντες τὴν ὑπὸ ἀνημέρου κατακτητοῦ καταμαστιζομένην ἰδίαν πατρίδα μετέδωσαν τὰ περισωζόμενα λείψανα τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας εἰς τὰ σπαργῶντα πρὸς τὴν πρόοδον ἔθνη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Οἱ ἀοίδιμοι ὅμως ἐκεῖνοι ἄνδρες, καίπερ ἀσυγκρίτως ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὑπερέχοντες τῶν παλαιοτέρων Βυζαντινῶν λογίων καὶ σωτῆρες ἀληθῶς γενόμενοι τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, δὲν κατεῖχον ἀκριβῆ οὐδὲ καλῶς ἐξητασμένην ἐπιστημονικὴν μέθοδον, ὥστε ἡ διδασκαλία αὐτῶν νὰ ἀποτελῇ πλήρες σύστημα, ἀλλ' εἶχον μόνον πρακτικὴν ἐκ μόνης τῆς πολλῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀποκτηθεῖσαν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, αἱ δὲ γνώσεις αὐτῶν περὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαιότητος προήρχοντο ἐκ μόνης τῆς ἐκ τῶν ἀναγνώσεων αὐτῶν ἀναμνήσεως, ἄνευ οὐδεμιᾶς κατεργασίας. Ἐκ πασῶν τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν ἐδίδασκον καὶ ἰδίαν μόνον τὴν γραμματικὴν καὶ ταύτην ἀνεπαρκέσιστα κατὰ τὸν παραδεδομένον τρόπον. Διὰ τοῦτο αἱ ὑπ' αὐτῶν ἐκπονηθεῖσαι ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων οὐδένα ἄλλον εἶχον ὁδηγὸν πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου πλὴν τῆς ἰδίας ὑποκειμενικῆς κρίσεως, σχηματιζομένης κατὰ τὰς ἐκ τῶν προτέρων ἀναγνώσεων σκοτεινὰς ἀναμνήσεις, ὅθεν καίπερ πολλάκις εὐστόχως εὗρισκοντες τὸ ὀρθόν, ὅχι σπανίως ἐξέπιπτον εἰς πλάνας καὶ αὐθαιρεσίας. Ἀληθῶς εἰπεῖν οἱ ἄνδρες οὗτοι δὲν παρέδωσαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης φιλολογίαν ἀξίαν νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα ἐπιστήμη, ἀλλ' ὁ διάπυρος αὐτῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν ἔρως, ἡ αἴσθησις καὶ ὁ θαυμασμός τοῦ κάλλους τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων, ἡ νηφαλιότης τῆς κρίσεως, ἡ διαυγὴς καὶ ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων προλήψεων ἀπηλλαγμένη ἀντίληψις καὶ ἡ εὐγένεια τῶν ἡθῶν αὐτῶν κατέθελξαν τὰ ὅμματα τῶν Εὐρωπαίων μαθητῶν αὐτῶν, ὥστε κατέστησαν αὐτοὶ μὲν ἀξιόζηλота πρότυπα ἀνθρώπων, οἱ δ' ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐθεωρήθησαν ὡς ἰδεώδεις τύποι ἀνθρωπίνης τελειότητος. Διὰ τοῦτο ἡ ὑπ' αὐτῶν διδασχθεῖσα Ἑλληνικὴ παιδεία ἀπεκλήθη ἀνθρωπισμός, ὡς σκοπὸς δὲ τῶν φιλολογικῶν μελετῶν ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων λογίων τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως ἡ μίμησις τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς ἄμιλλα περὶ κάλλους λόγων. Μοναδική, ἀλλ' ἀληθῶς γενναία ἀπόπειρα πρὸς αὐτοτελεῆ καὶ ἐπὶ ἰδίας κρίσεως καὶ ἐρεῦνης στηριζομένην ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν ὑπῆρξε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἡ περιώνυμος περὶ τῆς ὀρθῆς προφορᾶς τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης θεωρία τοῦ ἐκ Ῥοιτερδάμης Ἑράσμου, ἐφ' ἧς στηρίζεται πᾶσα ἡ νεωτέρα γραμματικὴ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν.

Ἡ ἀκόλουθος μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν περίοδος τῆς φιλολογίας, ἐν ᾗ πρωτηγωνίστησαν οἱ Γάλλοι, τὰ δευτερεῖα δ' εἶχον οἱ Ὁλλανδοὶ καὶ κατόπιν οἱ Γερμανοί, ἐπεδίωξε μᾶλλον νὰ ταξινομήσῃ καὶ συστηματοποιήσῃ προχείρως τὸ διεσπαρμένον ὑλικόν, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν μεταγενεστέραν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον. Τότε ἐξεπονήθη τὸ μέγιστον τῶν Ἑλληνικῶν λεξικῶν, ὁ Θησαυρὸς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου, τὰ οὐχ ἦττον κολοσιαῖα περὶ τῶν πηγῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ γραμματολογίας ἔργα τοῦ Βοσσίου καὶ Φαβρικίου, ὁ Θησαυρὸς τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Γρονοβίου, αἱ εὐρεῖαι χρονολογικαὶ μελέται τοῦ Σκαλιγέρου, ἡ Ἑλληνικὴ παλαιογραφία καὶ ὁ μέγας κατάλογος τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Montfaucon. Οἱ φιλόλογοι τῆς περιόδου ταύτης διεκρίθησαν διὰ τὴν καταπληκτικὴν αὐτῶν φιλοπονίαν καὶ πολυμαθειαν. Ὁ Ἑρρίκος Στέφανος ἐκτὸς τοῦ Θησαυροῦ ἐξέδωκεν 74 ὅλους Ἑλλήνας συγγραφεῖς καὶ 58 Λατίνους. Ὁ Montfaucon ἐξήτασε καὶ περιέγραψεν 11630 παλαιὰ χειρόγραφα, ἵνα καταρτίσῃ χρονολογικὴν σειρὰν τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς παλαιᾶς γραφῆς, καὶ ἐκτὸς αὐτῶν ἐδημοσίευσε κολοσιαῖον ἐγκυκλοπαιδικὸν σύγγραμμα *L'Antiquité expliquée et représentée à figures* εἰς 15 ὅλους τόμους· δὲν ὕστερεῖ δ' αὐτοῦ ὁ πολυμαθέστατος τῆς Βυζαντινῆς περιόδου ἐρευνητὴς Du Cange. Ἡ κριτικὴ ὁμως τῶν κειμένων ἔμεινε στάσιμος καθ' ἅπασαν τὴν περίοδον ταύτην, τὸ δ' ἀρχαιολογικὸν καὶ ἱστορικὸν ὑλικὸν δὲν ἐξηλέγγετο ὑπὸ τῶν χαλκεντέρων ἐκείνων σοφῶν εἰμὴ μόνον προχείρως καὶ ἐπιπολαίως.

Ἡ ἀνακάθαρσις τοῦ ὑπ' αὐτῶν περισυναχθέντος καὶ προχείρως ταξινομηθέντος κολοσιαίου ὑλικοῦ ἀπέκειτο εἰς τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Μεταρρυθμίσεως δυσπίστως πρὸς τὴν παράδοσιν διατεθειμένα καὶ ὑπὸ τῆς ἀρχομένης φιλοσοφικῆς ἀπιστίας τῆς προσηγηθείσης τῆς Ἰαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀνησυχοῦντα καὶ πρὸς ἀμφισβητήσεις καὶ ἀμφιβολίας ῥέποντα πνεύματα τῶν Ὁλλανδῶν καὶ τῶν Ἀγγλῶν. Πρῶτος ὁ Περιζώνιος κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀμφισβητεῖ τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν περὶ τῆς παλαιοτάτης Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας παραδόσεων, μετ' αὐτὸν δ' ὁ Ἰταλὸς Vico ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Ὀμήρου ὡς ἱστορικοῦ προσώπου, πρόδρομος οὕτω γενόμενος τοῦ Wolf. Εὐθὺς κατόπιν ἀνεφάνη ὁ πράγματι μεγαλοφυὴς Ἀγγλὸς κριτικὸς Ῥιχάρδος Bentley, εἰς

τῶν μεγίστων ἀνδρῶν τῶν διαλαμπράντων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιστήμῃ, ἀναδειχθεὶς διὰ τῶν περιφανῶν αὐτοῦ ἀνακαλύψεων ἀρχηγέτης τῆς νέας ταύτης ἰδίως περὶ τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἐξέλεγχιν τῆς παραδόσεως ἀσχολουμένης σχολῆς, ἐν ᾗ διέπρεψαν ἰδίως ἙΑγγλοι καὶ Ὑλλανδοὶ φιλόλογοι. Εἰς τῶν κορυφαίων τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξε καὶ ὁ κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα ἀκμάσας Ὑλλανδὸς Cobet, ἀνὴρ διαπρέπων ὃχι μόνον διὰ τὴν εὐφυΐαν, μεθ' ἧς ἀνεκάλυπτε τὰ τρωτὰ μέρη τῆς παραδόσεως καὶ ἀνεύρισκε τὰς προσηκούσας διορθώσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀρίστην γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν ᾗ καὶ συνέγραψε μετ' εὐχερείας καὶ χάριτος ἀληθῶς ἀξιοθαυμάστου. Ἡ κριτικὴ αὕτη σχολή, ἐπιδοθεῖσα ἰδίως εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἠκολούθησε κατὰ γράμμα τὸ ὑπὸ πρῶτον τοῦ Bentley τεθὲν ἀξίωμα, καθ' ὃ ὁρθὸς λόγος (ratio) καὶ ἡ μαρτυρία αὐτῶν τῶν πραγμάτων εἶνε ὑπέρτερα τῆς συμφωνίας ἑκατὸν κωδίκων, διὸ μετέβαλλεν ἀδιστάκτως τὴν παραδεδομένην γραφήν, ὅπου ἐπίστευεν ὅτι χωρίον τι εἶνε διεφθαρμένον. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ δίγαμμου ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Ὑμηρικῶν ποιημάτων ὑπὸ τοῦ Bentley, δι' ἧς δυνάμεθα σήμερον ἡμεῖς οἱ ἐπιγενέστεροι νὰ κρίνωμεν περὶ αὐτῶν ὀρθότερον ἢ οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες κριτικοί, ἢ ἀνεύρεσις σπουδαίων νόμων τῆς Ἑλληνικῆς μετρικῆς ὑπὸ τε τοῦ Bentley καὶ τοῦ Porson, ἢ ἐξέλεγκις τῆς νοθείας τῶν εἰς τὸν τύραννον Φάλαριν, τὸν Θεμιστοκλέα καὶ ἄλλους ἀποδιδομένων ἀρχαίων ἐπιστολῶν ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Bentley, ἢ ἀνακάλυψις τῶν ἤδη ἀπὸ δέκα ὀκτὼ ἑκατονταετηρίδων ἐξαπατησασῶν τοὺς ἀνθρώπους πλαστογραφῶν τοῦ Ἰουδαίου Ἀριστοβούλου καὶ ἄλλων ἀπατεῶνων ὑπὸ τοῦ Walckenaer καὶ τέλος αἱ πολυπληθεῖς ἰδίως ὑπὸ Bentley καὶ Cobet γενόμεναι λαμπραὶ διορθώσεις διεφθαρμένων χωρίων κατέστησαν τὴν σχολὴν ταύτην περιφανῇ καὶ ἔνδοξον ἐς αἰεὶ. Ἐπεσκίασεν ὅμως κατὰ τι τὴν δόξαν τῆς σχολῆς ταύτης τὸ μονομερὲς τῆς μαθήσεως τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, οἵτινες ὃχι σπανίως παρεξετράπησαν εἰς ἀπερισκέπτους νεωτερισμούς, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς ἀλαζονίαν καὶ ἄδικον καταφρόνησιν καὶ προσώπων καὶ πραγμάτων. Δικαίως ἄρα ὁ ἀρχαῖος Ἡράκλειτος ἔλεγε τὴν οἴησιν ἱερὰν νόσον καὶ ἐδίδασκεν ὅτι ὕβριν χρὴ σβεννύναι μᾶλλον ἢ πυρκαϊήν⁽¹⁾. Οἱ φιλόλογοι τῆς Ἀγγλοολλανδικῆς κριτικῆς σχολῆς

(¹) Διογ. Λαέρτ. Θ'. 1, 2-7.

ἐσπούδασαν ἐπιμελῶς τὰ ἀρχαῖα μέτρα, ἀλλ' ὁ σκοπὸς τῶν μετρικῶν αὐτῶν μελετῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦτο μόνον ἢ δι' αὐτῶν ἐξακριβώσις τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν χάριν τῆς διορθώσεως τῶν κειμένων, ὅχι ὁ καταρτισμὸς αὐτοτελοῦς μετρικῆς ἐπιστήμης συναφοῦς πρὸς τὴν γενικωτέραν περὶ τῶν μουσικῶν τεχνῶν θεωρίαν. Ἐπίσης χαμαῖζηλος ὑπῆρξε καὶ ἡ γραμματικὴ αὐτῶν. Κατήντησαν πᾶν εἶδος χλεύης κατὰ τῶν δυστυχῶν Βυζαντινῶν βιβλιογράφων τῶν γραψάντων τὰ περιωθέντα χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ τὰ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀνευρεθέντα πολυάριθμα ἐπὶ παπύρου ἀποσπάσματα τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων, καίπερ κατὰ χίλια ἔτη παλαιότερα τῶν χλευασθέντων βιβλιογράφων, ἀπεδείχθησαν ὅχι κάλλιον, πολλάκις δὲ χειρότερον παραδεδομένα ἢ ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χειρογράφοις. Ἐπίσης κατεφρόνησαν τὴν συγκριτικὴν γλωσσολογίαν μεγαλοποιοῦντες τὰς πλάνας αὐτῆς, ἰδίως τὰς τῶν παλαιότερων γλωσσολόγων, ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν μεγίστην σπουδαιότητα τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἀποτελούσης μίαν τῶν μεγίστων ἀνακαλύψεων τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἀλλ' ἡ γλωσσολογικὴ ἔρευνα καὶ αἱ νεωστὶ ἀνευρεθεῖσαι πολυάριθμοι ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ καὶ πάπυροι πλειστάκις ἀπεκάλυψαν ἀναμφισβητήτως ὅτι τὰ ὑπ' ἐκείνων νόθα καὶ ἐφθαρμένα νομιζόμενα ἦσαν γνήσια καὶ ὁρθά, ὅ,τι δ' αὐτοὶ ἐθεώρουν ὡς μεταγενέστερον καὶ ἐξ ἀμαθείας καὶ ἀγνοίας τοῦ γνησίου προκύψαν, ἐπειδὴ μόνον παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσιν εὗρίσκετο, ὅχι σπανίως ἀπεδείχθη ὅτι πράγματι ἦτο παλαιότερον καὶ ἀρχεγονώτερον τοῦ κατ' αὐτοὺς παλαιότερου καὶ μόνου γνησίου. Ἀπεδείχθη λοιπὸν ὅτι ὁ ὁρθὸς λόγος, εἰς ὃν μόνον στηριζόμενοι ἐκεῖνοι ἔκρινον καὶ κατέκρινον ἀδιστάκτως, εἶχε χρεῖαν νὰ ὑποβληθῇ εἰς κρίσιν καὶ αὐτός. Τοῦτο ἔχει ὡς ἀξίωμα ἡ φιλολογία τῆς σήμερον.

Ὁ εὐφυὴς δύναται βεβαίως πάντοτε νὰ μαντεύσῃ τι ὁρθὸν καὶ νὰ καταπλήξῃ διὰ μεγάλης τινὸς ἀνακαλύψεως, ἀλλ' ἀφεύκτως θὰ περιπέσῃ εἰς ἀτυγκρίτως πλειότερα καὶ δεινὰ σφάλματα, εἰ δὲν ἔχῃ ἄλλο τι ἐφόδιον πλὴν τῆς ἰδίας εὐφυΐας καὶ τῆς ἀμεθόδου μελέτης. Μόνος ὁ μεθοδικῶς προπαιδευθεὶς καὶ μεθοδικῶς μελετῶν δύναται νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἀλήθειαν μετὰ ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγίστων κινδύνων πλάνης κατὰ τὸ ἐφικτὸν εἰς ἄνθρωπον.

Τὴν ὁρθὴν μέθοδον τῆς φιλολογικῆς ἐρεῦνης ἐδίδαξαν ἰδίως οἱ Γερμανοί, ἀλλ' οὐχ ἥτιον διεκρίθησαν ἐν αὐτῇ καὶ Ἕλληνες, ὡς ὁ περίφημος ἱστορικὸς Grote, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐξ ἄλλων ἐθνῶν ἱκανοὶ ἐπιστήμονες. Ὁ ἸΘ' αἰὼν διὰ τὰς κατ' αὐτὸν γενομένας μεγάλας ἀνακαλύψεις ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμας ὁρθῶς ἐπονομάζεται αἰὼν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' εἶνε δίκαιον νὰ ὀνομασθῇ ἐπίσης καὶ ἱστορικὸς αἰὼν, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ἐσυστηματοποιήθη ἡ μέθοδος τοῦ προσηκόντως ἐξερευνᾶν γεγονότα ἀλληλοδιαδόχως ἐν χρονικῇ τινι περιόδῳ συμβάντα· διὰ τῆς μεθόδου δὲ ταύτης προώδευσαν τεραστίως πολλὰ ἐπιστήμαι, ἐν αἷς κατ' ἐξοχὴν ἡ νομικὴ καὶ ἡ φιλολογία. Ἐκαστον ἐξερευνώμενον γεγονὸς εἶνε ἀνάγκη πρῶτον νὰ καταταχθῇ ἐντὸς ὁρισμένης χρονικῆς περιόδου καὶ νὰ καθορισθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβέστατα μάλιστα μὲν αὐτὸ τοῦτο τὸ χρονικὸν σημεῖον, καθ' ὃ συνέβη, ἢ ἂν τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν, νὰ καθορισθῇ τοῦλάχιστον στενωτέρα τις χρονικὴ περίοδος ἐμπεριλαμβανομένη ἐν τῇ μεγαλυτέρᾳ χρονικῇ περιόδῳ, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ μελετώμενόν. Ὅταν δ' οὕτω τὸ ἐξερευνώμενον γεγονὸς περιληφθῇ ἐν τοιούτοις χρονολογικοῖς πλαισίοις, τότε ἀναζητοῦνται πᾶσαι αἱ μεμαρτυρημέναι τε καὶ ἀμαρτύρητοι, ἀλλὰ βέβαιαι ἢ πιθαναὶ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς ἄλλα γεγονότα, εἴτε σύγχρονα εἴτε προγενέστερα, καὶ αἱ ἐκ τούτων προερχόμεναι ἀποδεδειγμέναι ἐπιδράσεις, οὕτω δὲ ὁ ἐρευνητὴς μεταφέρεται τρόπον τινὰ εἰς αὐτὸν τὸν χρόνον τοῦ ἐξερευνωμένου γεγονότος καὶ κατανοεῖ αὐτὸ ὡς μέρος τῆς ὅλης εἰκόνης κόσμου τινὸς παρελθόντος. Ἀπαραίτητον δὲ στοιχεῖον πρὸς δημιουργίαν τῆς εἰκόνης ταύτης εἶνε καὶ πᾶσα τοῦ παρελθόντος διαφορὰ ἢ ὁμοιότης πρὸς τὸ παρόν, διὸ ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ὁ ἐρευνητὴς ὅσον τὸ δυνατὸν σαφεστέραν καὶ πληρεστέραν γνῶσιν καὶ τοῦ παρόντος. Διὰ τοῦτο ἰδίως τὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν ἀναφερόμενα ἱστορικὰ ἔργα τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν καταλέγουσιν ἀπλῶς γεγονότα, ἀλλ' ἀπεικονίζουσι ζωηρῶς ὁλόκληρον παρελθόντα κόσμον μετὰ πασῶν αὐτοῦ τῶν πρὸς τὸ παρόν ἀντιθέσεων.

Ἐπειδὴ δὲ πρὸς δημιουργίαν τῆς ἱστορικῆς εἰκόνης ἀπαιτεῖται νὰ γνωρίζῃ ὁ ἐρευνητὴς πάντα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ ἐξερευνώμενον, τὰ δὲ σχετικὰ ταῦτα πολλάκις ἀνήκουσιν εἰς τὴν περιοχὴν ἄλλης τινὸς ἐπιστήμης, ὁ ἐρευνητὴς ὀφείλει νὰ γνωρίσῃ καὶ τὴν ξένην ταύτην ἐπιστήμην εἰς ὅσον ἀναγκαιοῖ. Δὲν ὑπάρχει δὲ οὐδεμία ἐπιστήμη, ἐξ ἧς νὰ μὴ προσ-

δοκᾷ ὠφέλειάν τινα ἢ φιλολογία. Ὁ μέγας φιλόλογος Αὔγουστος Böckh τὰς περιφήμους αὐτοῦ περὶ τῶν σεληνιακῶν κύκλων καὶ ἐν γένει τῆς χρονολογίας τῶν ἀρχαίων μελέτας, οὐχ ἦττον δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ἀπαράμιλλον αὐτοῦ ἔργον περὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Ἀθηναίων ὥφειλεν εἰς τὴν ἔσοχον αὐτοῦ ἱκανότητα περὶ τὰ μαθηματικά, ὃ δὲ Grote καὶ ὁ Niebuhr ὑπερέβαλον τοὺς ἄλλους ἱστορικοὺς ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐμπειρίας περὶ τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ οἰκονομολογικά. Ἐπίσης δ' ἀξιολογωτάτην ὠφέλειαν ἔχει πορισθῇ ἢ φιλολογία καὶ ἐκ τῆς φυσικῆς γεωγραφίας, τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν νὰ κατέχη ὁ φιλόλογος ὅσον τὸ δυνατὸν εὐρυτέραν καὶ τελειότεραν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν, ἵνα δύναται νὰ χρησιμοποιοῇ καὶ τὴν ἐξ ἄλλων ἐπιστημῶν ἐπικουρίαν, νὰ καθιστᾷ δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐπιστήμην ὅσον τὸ δυνατὸν χρησιμωτέραν εἰς τοὺς ἄλλους, μεταδίδῃ δὲ καὶ εἰς τοὺς τὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν παιδευομένους νέους ὅχι μονομερῇ γνῶσιν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καὶ λογοτεχνιῶν, ἀλλ' ἱκανότητα πρὸς εὐδοκίμῃσιν ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ. Ἰδίως ὅμως ἀπαιτεῖται νὰ κατέχη ὁ φιλόλογος ὅσον ἔνεστιν ἐντελεστέραν γνῶσιν τῶν ἐπιστημῶν ἐκείνων, αἵτινες καίπερ ἀληθῶς οὐδὲν ἄλλο οὔσαι εἰμὴ κλάδοι αὐτῆς ταύτης τῆς φιλολογίας, θεωροῦνται συνήθως ὡς αὐτοτελεῖς ἐπιστῆμαι, τουτέστι τῆς γλωσσολογίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας, ἐξ ὧν ἡ μὲν γλωσσολογία διαφωτίζει τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων διὰ τῶν ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἄλλων γλωσσῶν ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων συναγομένων τεκμηρίων, ἡ δ' ἀρχαιολογία δεικνύει αἰσθητότερον πάσης ἄλλης μελέτης τὸ περιβάλλον τοῦ ἀρχαίου βίου, ἐν ᾧ παρήχθησαν τὰ ὑποκείμενα εἰς τοῦ φιλόλογου τὴν ἔρευναν. Ἐν γένει ἡ νεωτέρα φιλολογία, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παλαιότεραν, διακρίνεται διὰ τὸ πολυμερὲς τῆς μελέτης καὶ τὴν βαθύτητα τῆς ἐρεύνης· ἵνα δ' ὥς ἐν παραδείγματι κατανοηθῇ τοῦτο, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσῃ τις καὶ μόνον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐκπονοῦνται σήμερον αἱ ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων κατ' ἀντιπαραβολὴν πρὸς τὰς προγενεστέρας. Ἄλλοτε πρὸς τοῦτο παρεβάλλοντο τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ ἐν περιπτώσει διαφωνίας αὐτῶν προεκρίνετο ἡ γραφή, ἣτις ἐφαινετο γνησιωτέρα, ὅπου δὲ τὸ κείμενον ἐφαινετο διεφθαρμένον, διωρθοῦτο κατ' εἰκασίαν. Σήμερον ὅμως ταῦτα δὲν θεωροῦνται πλέον ἀρκετά, ἀλλ' ἐξετάζονται ἐπιμελῶς πᾶσαι αἱ διάφοροι γραφαὶ ἐκάστου τοῦν χειρρογράφων,

ὁρθαί τε καὶ ἐσφαλμέναι καὶ ἐκ τῶν κοινῶν σφαλμάτων ἢ τῶν κοινῶν ὁρθῶν γραφῶν δύο ἢ πλειότερων χειρογράφων ἐξακριβοῦται ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰ ἄλλα καὶ πάλιν ἡ σχέσις ἐκάστης κατηγορίας αὐτῶν πρὸς τὸ ἀπολεσθὲν ἀρχέτυπον κείμενον. Οὕτω κρίνεται ἡ σχετικὴ ἀξιοπιστία ἢ ἀναξιοπιστία ὠρισμένων χειρογράφων ὅχι ἐκ τῆς ὁρθῆς ἢ μὴ ὁρθῆς γραφῆς αὐτῶν ἐν τισι μόνον χωρίοις, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅλου χαρακτῆρος τοῦ κειμένου, ὅπερ παρέχει ἕκαστον χειρόγραφον. Διὰ τούτου τοῦ τρόπου ὁ ἐκποιῶν τὴν ἔκδοσιν κατορθοῖ νὰ ἀπορρίψῃ ὡς ὅχι γνησίας τὰς γραφὰς χειρογράφου τινὸς ὅχι μόνον ὅταν δὲν παρέχῃ τὴν προσήκουσαν ἐννοίαν, ἀλλὰ καὶ ὅπου φαίνονται ὅλως ἄψογοι, καθ' ὃ διωρθωμέναι ὑπὸ ἀρχαίου τινὸς κριτικοῦ.

Τοιαύτη εἶνε σήμερον ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη, ἣν μέλλω νὰ διδάξω ἀπὸ τῆς ἑδρας ταύτης. Δέν με λανθάνει ὅτι τὸ ἀτελὲς τῆς ἐμῆς προπαιδεύσεως καὶ αἱ δυσχερεῖς περιστάσεις, ἐν αἷς πάντες ζῶμεν, ἐνδέχεται νὰ καταστήσῃ κατὰ μικρότερον ἢ μεγαλύτερον μέρος ἀδύνατον τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐνδεδειγμένου προγράμματος. Ἐν τι ὅμως δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω ἀπὸ τοῦδε, ὅτι ἴσον κατέχων ἐνθουσιασμόν πρὸς τοὺς ἀοιδίμους ἡμῶν προγόνους τοὺς μεταδώσαντας τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν αὐτήν, ὡς ἐκεῖνοι, τρέφων πεποίθησιν περὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, θὰ ἐργασθῶ πάσῃ δυνάμει καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀφοσιώσεως νὰ συντελέσω τὸ κατ' ἐμαυτὸν εἰς τὴν ἀνατολὴν νέας περιόδου Ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀφορμωμένης ἐξ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ περικλεὲς Βησαρίων ὁ Τραπεζούντιος παραγγέλλων πρὸς τινὰ φίλον νὰ ἀποστείλῃ πρὸς αὐτὸν χειρόγραφα Ἑλλήνων συγγραφέων, ἅτινα ἐσκόπει νὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὴν ἐν Βενετίᾳ Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην, ἔγραφε πρὸς αὐτὸν ταῦτα: «Ἐμοὶ δ' ἔτι τῶν τε θύραθεν τῶν τε καθ' ἡμᾶς διδασκάλων ἐλλείπει οὐκ ὀλίγα συγγράμματα. Ἰσταμένης μὲν οὖν τῆς κοινῆς Ἑλλήνων καὶ μόνης ἐστίας οὐκ ἐφρόντιζον, πάντα εἰδὼς ἐκεῖ ἀποκείμενα· πεσοῦσης δέ, φεῦ, μεγάλη τις ἐγένετο ἐπιθυμία τῆς πάντων αὐτῶν κτήσεως οὐκ ἐμοῦ γε ἔνεκα, ὅς γε τῆς ἰδίας ἔνεκα ὠφελείας ἀρκοῦντα κέκτημαι, ἀλλ' ὡς ἂν, εἴ που νῦν τέ τινες λειφθεῖεν Ἕλληνες, εἴ τέ τις εἰσέπειτα βέλτιον πράξειε· πολλὰ δ' ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ γένοιτ' ἂν

ἔχοιεν ὅπη τὴν αὐτῶν φωνὴν ἅπασαν, τὴν γε νῦν οὖσαν, ἔν τινι ὁμοῦ ἀποκειμένην ἀσφαλεῖ τόπῳ εὗροιεν καὶ εὐρόντες πολλαπλασιάσαιεν καὶ μὴ πρὸς οἷς πολλοῖς τε καὶ καλοῖς τῶν θείων ἐκείνων ἀνδρῶν πάλαι ἀπολωλέκαμεν ὑπομνήμασι καὶ τὰ ὀλίγα ταῦτα νῦν ἀπολέσαντες ἄφωνοι τὸ παράπαν μένοιεν καὶ βαρβάρων τε καὶ ἀνδραπόδων οὐδὲν διαφέροιεν» ⁽¹⁾. Τὸ ἔργον μου θὰ ἀποβλέπη εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου τοῦ φιλοπάτριδος ἐκείνου ἀνδρός, ἐπιτελῶν δ' αὐτὸ καὶ ἐκπέμπων μαθητὰς ἱκανοὺς νὰ καταστήσωσι τὸν πόθον ἐκεῖνον πρᾶγμα ἐλπίζω ὅτι θὰ καταξιωθῶ ποτε νὰ δώσω εἰς αὐτοὺς τὴν εὐχὴν, ἣν δίδει πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὁ Σοφόκλειος Αἴας : Γένοισθε εὐτυχέστεροι ἡμῶν τῶν ὑμετέρων διδασκάλων, τὰ δ' ἄλλ' ὁμοῖοι, καὶ γένοισθ' ἂν οὐ κακοί.

⁽¹⁾ Σ. Π. Λάμπρου, *Νέος Ἑλληνομνήμων*, τόμ. V (1909) σελ. 393.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000016714

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

A11733

